

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 32

Заснований в 1996 році

Рівне – 2005

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я В З А К Л А Д А Х О С В І Т И : З Б І Р Н И К Н А У К О В И Х П Р А Ц Ь . Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 32. – Рівне: РДГУ, 2005. – 155 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії дошкільної педагогіки, історії педагогіки, методики навчання і виховання дітей дошкільного віку, їх розвитку в сім'ї і дошкільних закладах.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, вихователів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №2 від 30.09.2005 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

вчителями, батьками, іншими людьми. Під час опитувань, бесід такі учні вдало наводили приклади толерантних, гуманних відносин із життя як особистого, так і інших людей. В той же час тема толерантності для інших учнів була далекою і незрозумілою, вони не виявляли толерантного відношення у ставленні до інших учнів.

Слід зауважити, що переважна більшість учнів (87%), які виявили високий рівень сформованості рис гуманістично спрямованої особистості, мають хороші показники успішності у навчанні, вони відвідують (62%) різні гуртки, є членами учнівських об'єднань, клубів, учасниками психологічних тренінгів та інших форм позаурочної діяльності.

Результати констатуючого зрізу засвідчили недостатній рівень виховання гуманістично спрямованої особистості учня і необхідність активізації форм і методів виховного впливу з метою підвищення рівня розвитку відповідних якостей, передбачає застосування соціально спроектованої технології.

Дослідження свідчать про те, що слід більше уваги приділяти формуванню в учнів поняття "толерантності" та розвитку умінь і навичок побудови толерантних взаємовідносин під час уроків і, що важливо, в позаурочній діяльності. Це можливо лише за умови, коли педагоги цілеспрямовано і організовано проводитимуть з учнями бесіди, тематичні вечори, тренінги, демонструючи при цьому на власному прикладі толерантне ставлення до учнів.

Зважаючи на те, що психолого-педагогічне дослідження носить не одноразовий, а пролонгований характер, на наступних його етапах буде проводитись психолого-педагогічне спостереження за процесом виховання дітей, моральних переконань, за їх вчинками та проявами гуманної поведінки з використанням різноманітних психологічних та педагогічних методик.

Проводитиметься робота щодо підбору та розстановки педагогів на різних ділянках навчально-виховної роботи, враховуючи рівень розвитку їх професійних якостей, а також науково-теоретичної, методичної та практичної підготовленості до здійснення виховання гуманістично спрямованої особистості.

Принцип гуманізму процесу виховання передбачає визначення цінності дитини як особистості, її прав на свободу, щастя, захист і охорону життя, здоров'я, створення умов для розвитку дитини, її творчого потенціалу, схильностей, здібностей, надання їй допомоги у життєвому самовизначенні та повноцінній самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антипова Е. Полікультура і толерантність у системі освіти // Психолог. – 2003. – № 66 – 67. – С.3.
2. Бех І.Д. Виховання особистості. – Т.2. – К.: Либідь, 2003. – 342 с.
3. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі. – К., 2002. – 215 с.
4. Закон України "Про освіту" // Освіта. – 1996. – 21 серпня.
5. Декларація принципів педагогіки толерантності. Прийнята на XXVIII сесії Генеральної конференції держав членів ЮНЕСКО (25 жовтня-16 листопада 1995 р.). – Париж: ООН, 1996. – 16 с.
6. Державна національна програма "Освіта: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга. – С.6.
7. Конституція України // Волинь. – 1996. – 19 липня.
8. Концепція національного виховання: (Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р.) // Освіта. – 1994. – 26 жовтня.
9. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – С.4.
10. Степанов О.П. Як виховувати толерантність? // Народна освіта. – 2001. – №9. – С.91-97.
11. Швачко О. Толерантність як соціальна цінність // Практична психологія. – 2000. – № 5. – С. 7-5.

Резюме. В статті проведено аналіз теорії і практики виховання гуманістично спрямованої особистості учня на принципах педагогіки толерантності, розкрито технологію дослідження рівня гуманістичної спрямованості особистості і її поступову реалізацію.

Ключевые слова: гуманістична спрямованість, особистість, толерантність, цінності, гуманізм, гуманістичне виховання.

Summary. In the article are realized the analysis of the theory and practice of upbringing of the humanity focused person of pupil on the principles of pedagogical tolerance, the technology of investigation of degree of humanity focused person and its gradual realization.

Key words: humanity focused, person, tolerance, values, humanism, humanity upbringing.

Одержано редакцією 07.09.2005

УДК: 317. 4: 376. 54

Т.С. РАБЧЕНЮК

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В СУЧАСНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Резюме: в статті розкривається суть дитячої обдарованості та її різновиди; характеризуються особливості обдарованої дитини та завдання вихователя щодо її виховання.

Ключові слова: обдарованість, талановитість, геніальність, здібності, особливості обдарованої

дитини, завдання вихователя.

Постановка проблеми. Перебудовчі процеси в Україні обумовили нові тенденції щодо розвитку освіти. З'явилася нагальна потреба суспільства в творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах. На вістрі цих проблем і відбувся ріст таких навчальних закладів як ліцеї, гімназії, коледжі, колежіуми, центром концепції розвитку яких є творча особистість, обдарована дитина.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. із цього приводу зазначає, що система освіти має забезпечувати „розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, підтримку обдарованих дітей і молоді, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості” [5,3].

Заклади для обдарованих мають велику можливість застосовувати інноваційні технології, оригінальні виховні ідеї, форми й методи позаурочної роботи, нестандартні підходи в управлінні навчально-виховним процесом. Зважаючи на те, що навчально-виховний процес в них орієнтований на розвиток обдарованості, здібностей учнів, подолання відчуження між вихователями і вихованцями, використання інноваційних технологій доцільне насамперед в процесі виховання учнів. Адже, як зазначала видатний педагог Софія Русова, „учитель, який передає дитині лише знання, – це ремісник, той, хто виховує характер, – справжній митець своєї справи [8, 291].

Вчитель нового навчального закладу не просто навчає, він формує світосприйняття й світорозуміння, світогляд і волю, поняття моральності і краси; формує духовно-інтелектуальну творчу особистість, адаптовану до нових умов, всебічно розвинену, соціально зрілу. Тому використання інновацій в навчально-виховному процесі – проблема важлива, а водночас і складна. На думку педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, „справжньої людини не можна виховати, стелячи перед нею гладеньку, рівну доріжку. Тому одним із завдань педагогів на сучасному етапі у процесі виховання є: так організувати виховну роботу, щоб вихованець досягнув бажаного виховного результату, подолавши ряд труднощів (виконання певних завдань, розв'язування проблем тощо)” [10,235].

Вихідними положеннями при розв'язанні названих завдань та розробці теоретичних основ проблеми виховання обдарованої дитини є надбання психолого-педагогічної науки щодо обдарованої особистості, зокрема концепція „вікової обдарованості” Н.С.Лейтеса, підхід до обдарованості як прояву творчого потенціалу людини А.М.Матюшкіна, динамічна теорія обдарованості Ю.Д.Бабаєва, екопсихологічний підхід до розвитку обдарованості В.І.Панова, психодидактичний підхід до навчання і розвитку обдарованих дітей в умовах масової загальноосвітньої школи В.П.Лебедева та В.А. Орлова, гуманістичний підхід до виховання обдарованої дитини І.М.Волощука та ін.

Часто при спілкуванні можна почути слово „талановитий”, „обдарований” учень, що вживаються як синоніми. Ці поняття не слід ототожнювати. Обдарованість – це сукупність здібностей, які дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності і давати суспільству користь. Ця якість формується і проявляється в процесі діяльності. Талановитий – це той, хто має дуже високий ступінь здібностей до якої-небудь спеціальної діяльності (музичної, художньої, літературної, технічної, спортивної), при чому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватись в конкретних суспільно значимих процесах [4, 5].

Посилаючись на дослідження В. О. Моляко [4, 5], можна запропонувати реєстр визначень обдарованості, що вже набули серед фахівців, хоча не завжди існує єдність у трактуванні цих понять. До них належать:

- * **здатки** – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, які є основою для розвитку на їх базі здібностей;
- * **нахили** – ставлення, конкретна вибіркова спрямованість індивіда на певну діяльність, яка ґрунтується на інтересах, потребах у виконанні тієї чи іншої діяльності;
- * **здібності** – це індивідуальні властивості особистості, які дають змогу за інших рівних умов більш успішно оволодівати тією чи іншою діяльністю, розв'язувати ті чи інші завдання, проблеми;
- * **загальні здібності** – це властивості, які лежать в основі оволодіння будь-якою діяльністю;
- * **спеціальні здібності** – дають змогу конкретній людині оволодівати певною діяльністю, успішно виконувати цю діяльність;
- * **творчі здібності** – дають змогу успішно виконувати будь-яку творчу діяльність, наприклад, літературну; •
- * **обдарованість** – специфічне поєднання здібностей, інтересів, потреб, яке дає змогу виконувати певну діяльність на якісно вищому рівні;
- * **творча обдарованість** – дає змогу успішно розв'язувати творчі завдання, виконувати творчу діяльність більш оригінально, ніж при наявності „простих” творчих здібностей;
- * **талант** – система якостей, властивостей, які дають змогу особистості досягати значних успіхів в оригінальному виконанні творчої діяльності;
- * **геніальність** – системна характеристика особистості, яка свідчить про її надоригінальність досягнення, дуже суттєво переважаючого „звичайну” й навіть творчу діяльність (у тому числі й на рівні таланту),

Зрозуміло, що в цьому випадку йдеться не про спеціальну наукову розробку понять **обдарованість**, **талант**, **геніальність** та ін., а саме про їх робоче визначення.

Таким чином, на підставі вищесказаного можемо стверджувати, що **обдарована дитина** – це дитина, яка виділяється серед своїх однолітків, колеґ яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевершує певний умовний „середній” рівень; при цьому важливо мати на увазі, що

Йдеться не про окремі-випадкові успіхи, а про систематичні, які взагалі притаманні певній діяльності, цієї дитини. А коли результати її діяльності будуть ще й оригінальними, то можна говорити саме про творчу обдарованість

Психологічна наука творчі здібності ототожнює переважно із здібностями мислення, розвиток яких слід розпочинати із ранніх років, використовуючи наявний нахил дитини до праці. На думку М. Лейтеса [3, 140] саме цей нахил є секретом дитячої обдарованості. М. Лейтес виділяє три категорії обдарованих дітей: учні з ранньою розумовою реалізацією, учні із прискореним розумовим розвитком, учні з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це учні, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливий інтерес до якогось окремого навчального предмету, або до якоїсь галузі науки чи техніки. Такий учень, починаючи із середнього шкільного віку, захоплюється певним предметом, значно випереджуючи ровесників, легкою засвоєнням специфіки матеріалу. Інші ж уроки його можуть обтяжувати.

Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов різко виділяються високим рівнем інтелекту, особливо вони бувають помітні в молодших класах. За даними психологів, прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний із великою розумовою активністю та пізнавальною потребою.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не виділяються розумовими особливостями, не випереджають ровесників у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з певного навчального предмета, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на якість об'єкта, братство уяви або здатність до спостереження). Серед таких школярів зустрічаються учні з нелегким характером: незалежні, вперті, недостатньо контактні.

Психолого-педагогічна наука розрізняє шість царин обдарованості дітей: інтелектуальна, царина академічних досягнень, творчість (креативність), спілкування, царина художньої діяльності, рухова царина.

Зрозуміло, що важливою проблемою для педагогічних працівників є виявлення, розпізнавання великих потенційних можливостей розвитку дитини в майбутньому, що дало б змогу вчасно посприяти розвитку її здібностей.

Особливо, вважає М. Босенко (1, с.2) необхідно вихователю бачити відмінності у типах здібностей, а саме:

- **загальні здібності** – це здатність кожної особистості до сприйняття, засвоєння та відображення інформації;
- **гуманітарні здібності** – здібність особистості до літературно-філософської діяльності;
- **математичні здібності** – передбачають добре розвинену мисленнєву діяльність (аналіз, синтез, логічний зв'язок, абстрагування тощо);
- **здібності до академічного навчання** – це комплекс здібностей, які сприяють успішному навчанню та підкріплюються вольовими зусиллями;
- **спеціальна обдарованість** – та, яка виявляється у тенденції досягнення успіху в одній чи декількох сферах діяльності: інтелектуальній, академічному навчанні, творчості, лідерстві, мистецькій діяльності, психомоторній діяльності;
- **загальна обдарованість** – це рівень задатків, схильностей особистості, які говорять про високий ступінь інтелектуального, моторного, сенсорного і перцептивного розвитку.

Завдяки проявам здібностей, певних особливостей поведінки, вмінь абстрагувати, ставити цікаві питання, робити висновки, обдаровані літи й привертають до себе увагу науковців та практиків. Так, в результаті досліджень Н. Настенко [6, 2] виділено такі характерні особливості обдарованих дітей:

- мають хорошу пам'ять, добре розвинуте абстрактне мислення;
- як правило дуже активні і завжди чимось зайняті;
- ставлять високі вимоги до себе, боляче сприймають суспільну несправедливість, у них гостро розвинуте почуття справедливості;
- наполегливі у досягненні результату в сфері, яка їх цікавить; для них характерний творчий пошук;
- хочуть вчитися і досягають у навчанні успіхів, що дає їм задоволення;
- завдяки численним вмінням (класифікувати, категоризувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, планувати й прогнозувати, робити висновки) здатні краще за інших займатися самостійною діяльністю, особливо в галузі літератури, математики, проведенні дослідів, фенологічних спостережень;
- вміють фантазувати, критично оцінювати навколишню дійсність і прагнуть проникнути до суті речей і явищ;
- ставлять багато запитань і зацікавлені в позитивних відповідях на них;
- урок для них дуже цікавий тоді, коли використовується дослідницький метод;
- проявляють інтерес до читання, мають великий словниковий запас;
- із задоволенням виконують складні і довготривалі завдання;
- завдяки частому звертанню до засобів масової інформації, у більшості випадків, вміють швидко
- виділяти найбільш значимі відомості, самостійно знайти важливі джерела інформації;
- порівняно зі своїми ровесниками краще вміють розкривати взаємозв'язки між явищами і сутністю, індуктивно і дедуктивно мислити, здійснювати логічні операції;

- чимало з них ставлять перед собою завдання, виконання яких вимагає багато часу;
- їм притаманне почуття гумору, вони мають добре здоров'я, життєрадісні, хоча зрідка зустрічаються і із слабким здоров'ям;
- у них перебільшене почуття страху, емоційна залежність, емоційна незбалансованість порівняно з їхніми однолітками та ін.

Зважаючи на ці особливості, можна із впевненістю сказати, що на сьогодні існує проблема виявлення і виховання обдарованих дітей, хоч її розробляли безпосередньо чи побіжно практично всі педагоги і психологи різних часів. Попри солідні теоретичні і практичні наробки, у цьому напрямку все ж існують численні прогалини, викликані складністю предмета дослідження. Зокрема, відсутні чіткі практичні рекомендації, побудовані на систематизації напрацьованого матеріалу з цієї проблеми.

Критичний аналіз наукових праць дає змогу зробити висновки, що рутинне виховання, побудоване на традиційних прийомах, негативно впливає на обдаровану натуру. Необхідна індивідуалізація підходу. Провідним завданням вихователя є необхідність помітити вподобання, прагнення, схильності дитини. Дійсно, обдарована дитина завжди виявляє глибокий інтерес до певних явищ, наполегливість у своїх діях, нерідко наближену до самовпевненості. Природні нахили яскраво виявляються в іграх дітей. Якщо звичайним дітям під час гри запропонувати іншу гру, вони легко захопляться нею і забудуть попередню. Обдарована дитина завжди впевнена, що робить важливу справу, схильна займатися нею регулярно, не дозволяє псувати наслідки своєї праці. Спостереження і безпосереднє живе спілкування з дитиною допоможуть педагогу виявити і вивчити здібності учня. Однак, завжди, необхідно пам'ятати, що проблема виявлення обдарованих дітей має яскраво виражений етичний аспект. Так, як мова іде про долю людини, то оцінка дитини як обдарованої чи ні не може стати самоціллю. Нав'язували ярликів типу „обдарований” чи „посередній” неприпустиме, адже несе небезпеку негативного впливу на розвиток особистості дитини. Тому, до проблеми виявлення обдарованих дітей слід підходити дуже обережно і виважено.

Обдаровані діти, як правило, мимоволі привертають до себе вихователя, і від нього вимагатиметься не стільки активний виховний вплив, скільки своєчасне усунення перепон і можливе сприяння вільному розвитку дитини. Для того, щоб обдарована дитина повністю розкрила свої здібності, реалізувалася в житті, необхідно створити певні умови у навчальному закладі. Адже саме тут діти розвиваються, формуються як особистості, і від того, чи будуть створені умови для розвитку здібностей обдарованих дітей, залежатиме не тільки їх поведінка та позиція у житті, але й майбутнє цілої держави. Посилена увага до талановитого вихованця у той час, коли йому необхідні повне невтручання, незалежність, шкодять обдарованості. Протипоказано також насаджувати знання, уміння і принципи, які нівелюють прояви оригінальної думки. Небезпечно вдумливу замкнутість дитини розцінювати як боязкість, засмученість і боротися з нею. Немотивований тиск і нав'язування занять можуть тільки затримувати прояви справжніх природних нахилів. Примус нерідко викликає в обдарованих, нетрадиційно мислячих дітей неспроможність виявити себе навіть у тих випадках діяльності, до яких вони мають схильність. А. Дістервег наполегливо застерігав проти насильства над дитячою природою, яке випливає з намагань зробити з дитини не те, до чого існує в неї природний потяг.

Робота з обдарованими дітьми ставить перед вихователем непрості завдання. Саме педагогічний такт закладає міцні основи як для прагнення до активної творчості, так і для етичних оцінок і моральних критеріїв. Для роботи з обдарованими дітьми до вихователя ставляться наступні вимоги:

по-перше, загальна професійна педагогічна підготовка – предметні, психолого-педагогічні і методичні знання, уміння і навички (уміння активізувати і розвивати дитячу обдарованість і т. д.);

по-друге, володіння професійно значимими особистісними якостями (високим рівнем розвитку пізнавальної і внутрішньої мотивації, адекватною самооцінкою, самоконтролем і т. д.).

І. Волощук [2, 8] характеризує цілий ряд особливостей, якими обдаровані діти відрізняються від звичайних, та виділяє специфічні завдання педагога, у вихованні таких дітей. Зокрема, нестандартна поведінка обдарованих дітей у тривіальних ситуаціях певною мірою позначається на їхніх стосунках із дитячим загалом. Однією з причин негативного ставлення дитячої більшості до обдарованих дітей є їхня нетерпимість до примітивного, посереднього. Неспроможність обдарованих дітей виробити в собі терпиме ставлення до ровесників і усвідомлення останніми своєї інтелектуальної другорядності є причиною їхнього жорстокого ставлення до перших, і, оскільки ця жорстокість усвідомлено спрямована, то немає ніяких ефективних засобів запобігти їй. Як бачимо, одним з першочергових завдань у вихованні обдарованих учнів є згладження гострих кутів у їхніх стосунках з дитячим загалом. Це необхідно як для створення умов для виховання обдарованих дітей у дитячому колективі, так і для зменшення їхніх страждань, які спричиняються соціальною ізоляцією, насмішками і знущаннями з боку однолітків, що може привести до психічної травми.

Однією з причин страждання певної частини обдарованих дітей є їхнє прагнення бути в усьому досконалим. Часто це призводить до того, що вони беруться за виконання непосильних завдань; будучи об'єктивно неспроможними справитись із завданням, вони приписують невдачі на власний рахунок, внаслідок чого глибоко переживають зневіру. у власних силах. Тому, завдання педагога – не перевантажувати обдарованих дітей ні навчанням, ні вихованням.

У вихованні обдарованих дітей має панувати *індивідуальний підхід*. Когось, образно говорить І. Волощук, можна кинути у воду й дати йому можливість виплисти самому, а біля іншого потрібно стояти з жердиною. Лише на перший погляд дивною є потреба обдарованих дітей в увазі дорослих. Маючи

інтелектуальні здібності, значно вищі за розумові можливості однолітків, обдаровані діти в соціальному плані нічим вигідно від них не відрізняються. У переважній більшості обдаровані діти не можуть самостійно знайти надійного щита, щоб захистити свою унікальність від насмішок і нападок ровесників. Самостійно збагнути власне Я вони теж не в силі.

Варто зазначити, що душевний неспокій таких дітей підсилюється деформованим сприйняттям дитячої обдарованості з боку батьків. Для більшості батьків обдарована дитина – гордість. Але відомі непоодинокі випадки, коли обдарування дитини сприймається як шлях до піднесення родинного авторитету і престижу, як шанс для майбутнього розв'язання матеріальних проблем сім'ї. За таких викривлених поглядів на інтелектуальні здібності дитини батьки, втрачаючи почуття міри, виснажують її непомірними навантаженнями. То ж чергове завдання вихователя – ліквідувати прогалини сімейного виховання, сформувати у дітей переконання, що всі люди мають нормально сприймати як власні успіхи, так і невдачі, що невдачу потрібно розцінювати не як підставу для розпачу, апатії, самоприпинення, а як привід для тверезої оцінки власних можливостей.

Обдаровані діти мають сприймати себе такими, якими вони є насправді, більше того, вони мають знати, чим схожі й що їх відрізняє від інших. Іншими словами, такі діти завдяки правильному вихованню мають усвідомити, що кожна особистість унікальна по-своєму. Нерідко обдаровані діти спотворено розуміють значення природних задатків у розвитку власних здібностей і недооцінюють значення самовиховання і самовдосконалення. У такому випадку їм неодмінно потрібно навести висловлювання відомих вчених, винахідників тощо про співвідношення природних задатків і наполегливої праці в успішній творчій діяльності.

Із необхідністю розв'язання зазначених вище проблем пов'язане чергове завдання виховання обдарованих учнів. Природні задатки людини – це її власне надбання, власний скарб, і вона може розпоряджатися ним, як захоче. Разом з тим, здібності людини – це не тільки прояв її природних задатків, а й результат її суспільного виховання. Тому вихователю необхідно прагнути *виробити в обдарованих дітей переконання про їхню особливу функцію в житті суспільства*.

Жодна людина, звичайно, не є зайвою і має робити певний внесок у загальний суспільний розвиток. Але внески простого виконавця чужих ідей і обдарованого індивіда, безумовно, різняться за вагомістю. Нічого поганого, на нашу думку, немає, якщо обдарована еліта усвідомлюватиме, що вона є генератором розвитку людства, а всі інші його члени – виконавчим механізмом. Без жодного з цих компонентів не обійтись, проте значення й функції у кожного свої. Правильне, недеформоване манією величності, усвідомлення цього факту формує в обдарованих учнів почуття особистої відповідальності перед країною, людством у цілому, і спонукає до наполегливого навчання і творчої праці.

Наступне завдання виховання обдарованих учнів полягає в попередженні авантюрного використання ними власних здібностей [2, 10]. Складність виховної роботи серед обдарованих учнів у зв'язку з цим обумовлена тим, що наслідки творчої авантюри неможливо передбачити. А тому, ведучи виховну роботу з обдарованими підлітками, вихователю потрібно ставити перед собою завдання не запобігти якомусь конкретному прояву вихованих здібностей, а створити в душі вихованця таке благодатне силове поле його думки, яке б скеровувало всі його творчі помисли на благо людей, Вітчизни, а не на зло людському суспільству, довкіллю. Останнє передбачає експертизу добра і зла в кожному творчому акті і є запорукою різкого зменшення ймовірності прояву негативних передбачуваних наслідків у результаті творчої праці професіоналів.

Уміння працювати й жити в колективі є надто важливим у психологічному потенціалі обдарованої особистості. Саме тому серед виховних завдань педагога у роботі з обдарованими дітьми має займати розвиток у них навичок спілкування. Актуальність цього завдання підсилюється тим, що переважна більшість обдарованих дітей замкнені у собі, мовчазні, неохоче спілкуються з іншими. Саме залучення учнів до колективного розв'язання творчих завдань у переважній більшості випадків дає позитивний результат. Під колективним розв'язанням творчої проблеми розуміється формування колективної ідеї, тобто способу розв'язання задачі після розв'язання кожним учнем індивідуального завдання в межах задачі в цілому. Такий підхід до розв'язання проблем спонукає учнів до обміну думками, ідеями, інформацією та проміжними результатами в процесі виконання індивідуальних завдань, тобто до колективної творчості.

Наступне завдання виховання обдарованих учнів пов'язане зі створенням умов для реалізації їхніх здібностей. Реалізація здібностей потребує від особистостей певних психічних якостей. Серед обдарованих дітей зустрічається чимало осіб з низькою самооцінкою. Це утримує їх від розв'язування складних задач, подавляє ініціативу з пошуку нетрадиційних методів розв'язання тривіальних задач і цим суттєво гальмує розвиток їхніх здібностей. Для того, щоб заставити таких дітей повірити у власні сили, їх час від часу потрібно залучати до розв'язання складних, але посильних завдань, допомагати їм у випадку необхідності, але обов'язково домагатись того, щоб завдання, за які беруться учні, були доведені до завершення. Вироблення в обдарованих учнів звички будь-що доводити розпочату справу до кінця працює на розв'язання ще одного виховного завдання – протистояти їхній готовності братися одночасно за декілька серйозних справ і жодної з них не доводити до логічного завершення.

Зусилля педагогів у вихованні обдарованих учнів мають спрямовуватися на те, щоб їхнє людське прагнення порівняти себе з іншими, бути кращими за інших реалізовувалось у неспотвореній формі. Щоб домогтися цього, потрібно методично правильно підійти до організації змагання в дитячому колективі. На наш погляд, наголошувати на успіхах обдарованих дітей, порівнюючи їх з академічними результатами звичайних дітей, негуманно й нераціонально. Зовсім інша картина, коли відібрати обдарованих дітей, сформувати з них

одну групу й залучити їх до змагання між собою. Безперечно, що змагання, прагнення бути першим спонукає до активності, мобілізує сили учня, але при цьому в душі вихованця формується непривабливе прагнення бути кращим за інших будь-якою ціною. Який же вихід? Вихід І. Волошук бачить в тому, що обдарований учень має змагатися сам із собою: сьогодні він порівнює свої результати з тими, які були у нього вчора, а завтрашні порівнює з сьогоднішніми. Такі методи стимулювання активності обдарованості дитини фактично не містять зародків дитячого егоїзму, зарозумілості, обману, хитрощів, підлабузництва тощо, а, навпаки, націлюють її на самоаналіз та самовдосконалення. Змагання з самим собою корисне й надзвичайно ефективно впливає на розвиток здібностей, гартує волю та формує інші цінні якості майбутнього вченого, інженера, художника, композитора тощо. А для тієї частини обдарованих дітей, які не поспішають у навчання, змагання, зовнішні стимули є просто незамінними засобами їхнього становлення.

Розв'язуючи проблему навчання й виховання обдарованих дітей, необхідно насамперед визначити, в якій формі проявляється обдарованість, а вона, як уже відмічалось, може проявлятися:

– як обдарованість висока, явна – „у всіх на очах”. Спеціалісти стверджують, що число таких явних обдарованих дітей складає приблизно 1-3% від загального числа дітей;

– як обдарованість вікова, тобто в певному віці дитина показує явну обдарованість, а через декілька років вона зникає;

– як обдарованість прихована (потенційна), яка існує як потенційна перспектива розвитку його здібностей. Дітей з прихованою обдарованістю значно більше, ніж з явною. Передбачають, що загальне число явних й неявних обдарованих дітей складає приблизно 20-25% від загального числа учнів.

Отже, враховуючи різноманітність та індивідуальні своєрідності феномена обдарованості, вибір методів психологічної й педагогічної роботи з обдарованими дітьми вимагає попереднього визначення того:

а) з яким типом обдарованості ми маємо справу, що орієнтує педагога перш за все на виявлення і розвиток інтелектуальних, творчих, академічних, лідерських здібностей;

б) які завдання роботи з обдарованими дітьми є пріоритетними:

– розвиток вже високих здібностей чи, навпаки, недостатньо розвинених здібностей (в тому числі комунікативних і особистісних);

– психологічна підтримка і навіть допомога, навчання обдарованих дітей в спеціальних освітніх закладах або ж в умовах загальноосвітньої школи;

– розробка і психолого-педагогічний моніторинг спеціальних освітніх технологій: навчаючих, розвиваючих чи навчаючо-розвиваючих.

Лише після того розробляються й реалізуються основні підходи до навчання, розвитку, виховання обдарованих дітей. Для прикладу наведемо пам'ятку вчителю щодо реалізації особистісно орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі:

• Особистісно орієнтований підхід у навчання ґрунтується на сприйнятті індивідуальності, самоцінності дитини як носія суб'єктивного досвіду, який у нього складається з перших днів його життя. Учень має право на особистий шлях розвитку, вибір засобів навчальної діяльності у межах її цілей.

• Вчитель, ставлячись до учня як до особистості, надає йому змогу саморозвиватися та самореалізуватися, враховує його можливості, особливості, здібності. Взаємодія між ними має відбуватися на основі єдності позицій, бажань, а не вимушеного спілкування.

• Завдання вчителя полягає, передусім, у тому, щоб максимально активізувати внутрішні ресурси своїх вихованців, щоб вони самі могли успішно впоратися з різноманітними навчально-виховними в подальшому – виробничими проблемами. Їх слід навчити на оптимальному рівні проявляти свій інтелектуально-вольовий і моральний потенціал.

• Особистість педагога – лише передумова формування вихованця. Трансляція його позитивних якостей відбувається лише тоді, коли він, встановлюючи зв'язки з дітьми, створює і збагачує їхній досвід емоційних переживань.

• Якщо учитель ставитиметься до учня без справжнього інтересу і поваги, у того не буде жодних підстав сприймати себе як особистість.

• Щоб зрозуміти учня, його думки, почуття, вчинки, треба брати емоційну участь у взаєминах з ним, навчитись відчувати до нього постійний інтерес. Позиція безпристрасного арбітра – згубна для справи.

• Учителю, форми і способи діяльності якого статичні, не змінюються від уроку до уроку, сьогодні нічого робити у класі.

• Якщо учень не сприймає дій вчителя (способів впливу) щодо його, то це означає лише одне: ці дії не відповідають його особистим особливостям.

• Якщо вчителю необхідно висловити зауваження учневі, то зробити це слід дружельно і з повагою до нього.

• Якщо виник конфлікт з учнем, не слід шукати способів будь-що утвердити свою правоту, Віднаходити взаємоприйнятні шляхи його розв'язання.

• У батьках своїх учнів учитель має вбачати однодумців і співників. Добитись професійного успіху він може лише узгоджуючи свої дії з їхніми.

Виділені вище специфічні завдання навчання й виховання обдарованих учнів, зрозуміло, не вичерпують усього змісту особливостей навчально-виховної роботи з цією категорією дітей, проте їх

врахування сприятиме розв'язанню безлічі проблем, з якими стикаються обдаровані учні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Босенко М. Соціально-психологічні аспекти розвитку обдарованості учнів // Шкільний світ. – 2001. – № 33. – С. 1-8.
2. Волощук І. Особливості виховання обдарованих школярів // Українська література в загальноосвітній школі.–2002. – №4. – С.7-12.
3. Лейтес Н.А. Об умственной обдарённости. – М. – 1990. – 201 с.
4. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблем обдарованості // Обдарована дитина. – 1998. – №1.– С.4-5.
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2001. – С.3.
6. Настенко Н. Обдаровані діти // Завуч. – 2000. – №6. – С.1-8.
7. Рабченко Т.С., Демченко В.В. Виховання обдарованої дитини в сучасному навчальному закладі. – Рівне: РОШПО.–„Ліста –М”, 2004. – 180 с.
8. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К., 1997. – 317 с.
9. Сарапулова Є.Виховання обдарованої дитини // Початкова школа. – 2000. – №2. – С.3-4.
10. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. Т.: В 5ти т., т.2. – С.149-409.
11. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. – М.–Л.: Тв. В 11 т., т.8. – С.5-452.

Резюме: в статті розкривається сутність дитячої одаренності та її різновиди; характеризуються особливості одареного ребенка та задачі вихователя по його вихованню.

Ключевые слова: одаренность, талант, гениальность, способности, особенности одаренного ребенка, задачи воспитателя.

Summary: the article exposes the essence of children's gift and its varieties; peculiarities of the talented children as well as the teacher's tasks concerning their education.

Key words: gift, talent, genius, abilities, peculiarities of the gifted children, teacher's tasks.

Одержано редакцією 01.09.2005

УДК:371.036

Н.В. МАТЮХІНА

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Резюме. В статті розкривається актуальність проблеми виявлення та навчання обдарованих дітей; характеризуються різні шляхи розвитку творчих лінгвістичних здібностей, а також висвітлюється ефективність використання програми роботи з розвитку творчої обдарованості учнів.

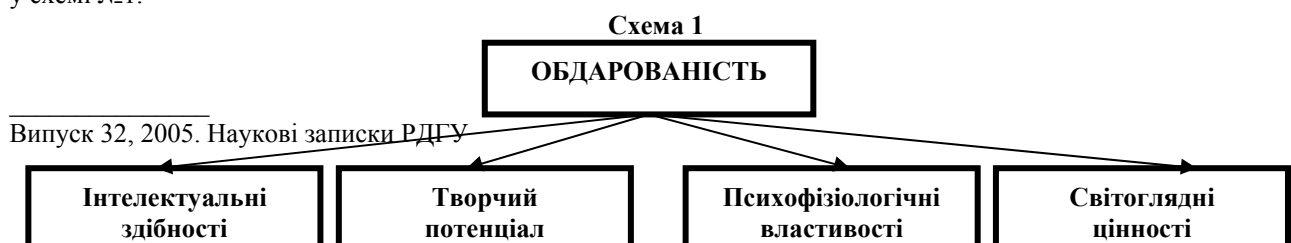
Ключові слова: обдарованість, творча обдарованість, лінгвістичні здібності, програма розвитку творчої особистості.

Постановка проблеми. Перетворення, які відбулися у вітчизняній системі освіти за останнє десятиліття, її переорієнтація на гуманістичні, індивідуально орієнтовані та розвивальні освітні технології змінили ставлення до учнів, які виявляють неординарні здібності. З'явилися освітні установи, навчальні й соціальні програми, громадські організації та фонди, головною метою яких є виявлення, навчання, розвиток обдарованих дітей.

Науковий зміст роботи з виявлення обдарованих і талановитих дітей полягає в тому, що вона допомагає розкрити природу і психологічний механізм творчості, забезпечити механізм використання законів творчості для удосконалення змісту і методів навчання всіх дітей і учнів. Однак, при роботі з такими дітьми виникають педагогічні і психологічні труднощі, обумовлені різноманітністю видів обдарованості, варіативністю сучасної освіти, а також надто малою кількістю спеціалістів, професійно і особистісно підготовлених до роботи з обдарованими дітьми. Звідси виникає проблема, рішення якої присвячена стаття: розробка системи психологічних, дидактичних і психолого-дидактичних методів і навчальних матеріалів із теорії і практики роботи з різними категоріями обдарованих дітей в освітніх закладах.

У загальному вигляді, обдарованість визначається, як підвищений рівень розвитку однієї або кількох можливостей людини, на основі яких з'являється здатність досягти високих результатів у соціально значущих видах діяльності [2;18]. Це визначення, а також аналіз теоретичного і методичного стану проблеми показує, що обдарованість вивчали та виявляли чи зі сторони індивідуальних властивостей, чи зі сторони психічних процесів (інтелектуальна, творча обдарованість).

Останнім часом намітилася тенденція розглядати обдарованість як явище, що не лише враховує здібності, а й цілісно охоплює всі характерні компоненти особистості [4;5]. Модель „Обдарованість” зображено у схемі №1.

ЗМІСТ

<i>Переднє слово ректора РДГУ Постоловського Р.М.</i>	3
<i>Дем'янюк Т.Д.</i> Інноваційна діяльність кафедри теорії і методики виховання	4
<i>Лісова С.В.</i> Сучасні тенденції модернізації національних систем освіти: пошук і перспектива	13
<i>Безкорвайна О.В.</i> Гуманістичні ціннісні орієнтири як основа формування толерантної особистості сучасного підлітка	17
<i>Хамедюк Н.С.</i> Актуальні проблеми виховання гуманістично спрямованої особистості учня на принципах педагогіки толерантності	23
<i>Рабченюк Т.С.</i> Особливості виховання обдарованої дитини в сучасному навчальному закладі	27
<i>Матюхіна Н.В.</i> Розвиток творчої обдарованості учнів у процесі навчально-виховної діяльності вчителя	32
<i>Дем'янюк Б.П.</i> Формування наукового світогляду школярів при викладанні фізики у сучасній школі	36
<i>Дем'янюк Т. Д., Камінська Є. І.</i> Духовно-моральний розвиток особистості учня в умовах діяльності української національної „школи – родини”	39
<i>Черній А.Л.</i> Організаційно-педагогічні засади виховного процесу в організації пласт	44
<i>Сойчук Р.Л.</i> Контрасти американської системи виховання	46
<i>Тимощук Н. С.</i> Оновлення змісту та організації процесу особистісно орієнтованого виховання таршокласників у позакласній роботі	49
<i>Пилипей О.В.</i> Використання інтерактивних методик в навчально-виховній роботі вчителя-словесника	54
<i>Назаренко Г.А.</i> Культура міжетнічних відносин старшокласників: результати констатуючого етапу експерименту та завдання виховної діяльності	58
<i>Чернишина В.М.</i> Формування ціннісних орієнтацій в системі діяльності педагогічного колективу	63
<i>Кириленко С.В.</i> Громадянська відповідальність як показник сформованості культури здоров'я	67
<i>Косарєва Н.І.</i> Формування духовності особистості на засадах цінностей українського народу	70
<i>Павелків О.М.</i> Формування в учнів інтересу до підприємницької діяльності у процесі оволодіння економічним розрахунком	73
<i>Павелків Р.В.</i> Експериментальне вивчення особливостей самостійності сучасних молодших школярів	76
<i>Оржеховська В.М.</i> Превентивна педагогіка – наука пізнання	80
<i>Левківський М.В.</i> Соціальна зрілість старшокласників (підходи до формування)	85
<i>Нечипорук Л.І.</i> Формування ноосферної моральної позиції старшокласників	87
<i>Кукалець М.В.</i> Дидактичні аспекти підготовки учнів до засвоєння навчального матеріалу	91
<i>Гавлітіна Т.М.</i> Завдання і зміст національно-патріотичного виховання підлітків в позашкільних навчальних закладах	95
<i>Кособуцька Г.П.</i> Кредитно-модульна система: завдання, пошук, результати у вищому навчальному закладі	98
<i>Наумчук Г.І.</i> Духовність і формування особистості майбутнього вчителя	103
<i>Дупак Н.В.</i> Зарубіжний досвід розробки стандартів професійної освіти	107
<i>Красовська О.О.</i> Естетична освіта студентів педагогічного факультету	113
<i>Крижановська Т.І.</i> Шляхи оновлення професійної підготовки музикантів-педагогів у курсі “історія музики”	116
<i>Петренко О.Б.</i> Громадянська спрямованість діяльності українських просвітителок кінця ХІХ – початку Х ст.	119
<i>Федорченко Т.Є.</i> Проблеми ненасильства в контексті дитячої безпритульності	122
<i>Габова Л.І.</i> ВІЛ/СНІД як чинник погіршення репродуктивного здоров'я неповнолітніх	125
<i>Піддубник В.Г., Якимчук С.Н.</i> Основи роботи з вокальним ансамблем	128
<i>Graca Tadeusz</i> Etapy kształtowania umiejętności w kształceniu zawodowym	132
<i>Рабченюк Т.С.</i> Індивідуальне навчально-дослідне завдання як вид самостійної роботи студента творчого характеру	135
<i>Ціпан Т.С.</i> Громадське виховання в умовах дитячо-юнацького руху: історичний аспект	141
<i>Якимчук М.Ю.</i> Особливості навчання і виховання обдарованих дітей	148
<i>Відомості про авторів</i>	152

Наукове видання

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 32

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника *Дем'янюк Т.Д.*

Відповідальний за підготовку збірника до видання *Янцур М.С.*

Технічний редактор *Кравчук В.Ю.*

Комп'ютерна верстка *Лазарчук В.В.*

Здано до набору 12.09.2005 р. Підписано до друку 30.09.2005 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 22,86. Обл. вид. арк. 23,19. Замовлення № 1/6. Наклад 120

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет,
кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: Збірник наукових праць. Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 32. – Рівне:
РДГУ, 2005. – 155 с.**

ISBN 966 – 7281 – 08 – 3.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем педагогіки, дидактики, історії педагогіки, теорії і методики виховання дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20